

EL DECLIVI DEL SECTOR COTONER A SABADELL: EL CAS DE «LA ESPAÑA INDUSTRIAL»¹

M. LLUÏSA GUTIÉRREZ

INTRODUCCIÓ

Sabadell, juntament amb Terrassa, frueix de la ben merescuda fama d'ésser l'enclavament tèxtil llaner més important de l'estat espanyol. La indubtable preponderància d'aquest sector des de mitjan segle XIX s'havia iniciat en el segon terç del segle XVIII, quan, de forma lenta i simultània, s'introduïren innovacions en els teixits de llana tradicionals. Tanmateix, en el darrer quart del segle XVIII, també s'introduí la indústria tèxtil cotonera a Sabadell. Situada al marge de les ordenances gremials i especialitzada en el tissatge manual, aquesta indústria va atreure una força de treball d'obrers joves, poc qualificats, que va anar creixent a expenses de la demanda d'empeses dels fabricants d'indianes barcelonins.² En conseqüència, i mercès a l'establiment del sector cotoner a Sabadell s'anava desballestant el sistema gremial i apareixia el sistema capitalista a la vila. La demanda de draps de

novetat al tombant del segle XVIII va permetre introduir innovacions tecnològiques de manera lenta i progressiva fins a mitjan dinou, quan s'accelera la mecanització al sector llaner que fa desaparèixer la major part de la indústria llanera tradicional disseminada arreu del territori peninsular. Per la seva banda, el sector cotoner establert a Sabadell va creixent amb una mà d'obra concentrada en obradors de major capacitat productiva que els llaners. Aquesta mà d'obra, origen del proletariat industrial sabadellenc, va fer possible multiplicar per deu la seva població entre 1787 i 1887 en passar de 2.000 a 20.000 habitants.³

L'activitat cotonera, centrada en el tissatge manual, es desenvolupà a Sabadell en un arc temporal limitat. Els 3 telers de lli i cotó de 1791 ja eren 140 el 1802 i ocupaven 219 persones.⁴ En la primera meitat del segle XIX, la indústria cotonera experimentà una gran expansió a Sabadell, però en

¹ Aquest article amplia el subcapítol 8, del capítol I de la meua tesi doctoral. Per escriure'l he consultat les fonts documentals relatives al *Establecimiento nº 7* de tejidos de Sabadell, dipositades al Museu d'Estampació Tèxtil de Premià de Mar, a partir d'ara (MMEPM). He d'agrair al seu director, Joan Gómez, les facilitats que m'ha ofert per consul-

tar-lo. Així mateix, he d'agrair a Josep M. Benaül l'interès per treure'l a la llum.

² Vegeu BENAUL 1987(1981 b), (1991 a).

³ CAMPS (1987), p. 50.

⁴ BENAUL (1991), taula 68, p. 293.

la dècada de 1850 començà una davallada imparable. En aquells anys, la mecanització de la filatura era ja gairebé total i arrancava amb força, però amb retard, la mecanització del tissatge. D'altra banda, aquella fou la dècada de l'embranchida mecanitzadora de la indústria llanera sabadellenca.

Les dècades de 1830, 1840 i de 1850 foren les de màxima expansió de la indústria cotonera local. En tombar la tercera dècada del segle, diversos factors polítics i econòmics, analitzats per Josep Fontana, Jordi Nadal i Miquel Izard, conduïren a l'embranchida mecanitzadora del cotó. Fou llavors que aquesta vila vallesana experimentà un important augment de l'activitat cotonera. Com ho ha palesat Benaül, la demanda de treball de les empreses barcelonines fou decisiva i s'exemplifica en la instal·lació de la fàbrica que és objecte d'aquest estudi.

L'ESTABLIMENT DELS MUNTADAS A SABADELL

Simultàniament a la instal·lació de petits obradors dependents de fabricants barcelonins, Sabadell experimenta l'establiment de certs fabricants, amb obradors de dimensions regulars, amos dels mitjans de producció, que aprofiten l'oferta de treball dels teixidors d'aquesta ciutat.

Aquest és el cas de Pau Muntadas, que el 28 d'agost de 1838⁵ compra a Josep Illa i a Manuel Verdaguer, comerciants de Barcelona, un solar al carrer de Sant Josep de 38,86 m de llarg i 16,36 m d'ample amb un edifici que hi havien construït per a fàbrica i habitació. El cost de tot plegat va pujar

a mil lliures catalanes.⁶ Tot seguit, el mestre d'obres de Sabadell Jaume Viñas va construir una quadra de 28,8 m de llarg i 4,75 m d'ample que va lliurar-li una àpoca per les 1.200 lliures rebudes «en concepte de jornals, materials, i lo demés recapte que lo pertanyent a son ofici i als de mestre fuster, manyà i vidrier» el sis de desembre de 1838.⁷

La fàbrica comença a produir amb 135 telers el gener de 1839⁸ durant deu anys seguits fins a 1849. Va ser protagonista i agent de les diverses associacions que van crear els germans Muntadas: primer s'integra a la raó social *Pablo Muntadas y Hermanos*, immediatament, l'agost de 1840, a *Muntadas Hermanos* i el 28 de gener de 1847 a la societat anònima *La España Industrial*; durant deu anys més va restar com a propietat d'aquesta societat sense que s'hi realitzés cap activitat productiva fins que es van vendre el solar i els edificis a Josep Badia, l'abril de 1859.⁹

Aquests deu anys de treball dels Muntadas a Sabadell són fonamentals en el seu refermament econòmic i empresarial. L'evolució de l'establiment ens permet conèixer la trajectòria seguida pels fabricants en la millora dels productes de cotó a la dècada dels quaranta amb dependència tecnològica francesa i ens acosta a la mentalitat d'uns pioners de la mecanització industrial que van esdevenir modèlics, la família Muntadas. Alhora, les fonts d'informació que genera l'activitat productiva permeten conèixer les diverses estratègies d'acumulació patrimonial que va fer la família Muntades al llarg de la primera meitat del segle XIX abans de constituir la societat anònima de *La España Indus-*

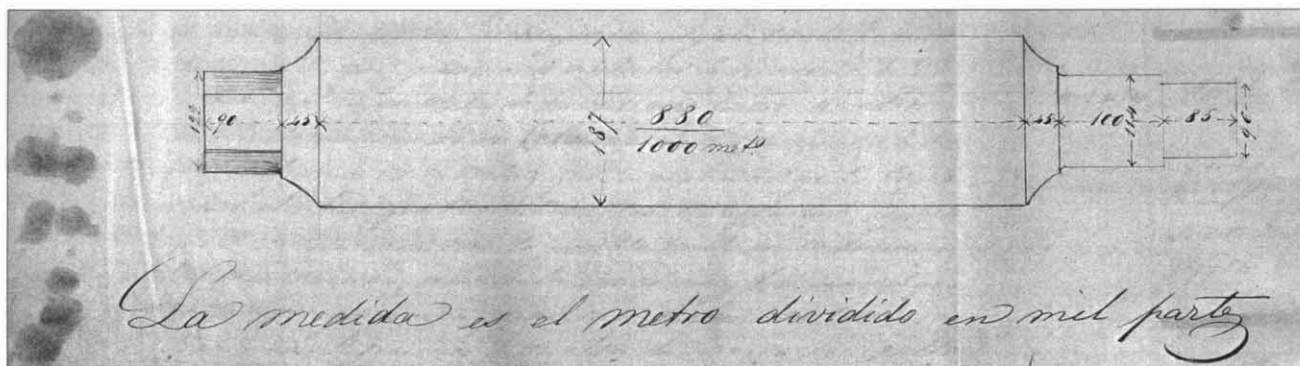
⁵ El 1838, segons es desprèn del *Copiador de Cartas de Matias Muntadas e Hijo*, aquesta darrera societat tenia relacions comercials amb José Sallarés de Sabadell a qui comprava diversos fardells de fil de llana que van resultar de defectuosa qualitat, amb una excessiva olor d'oli que molestava els teixidors i que li feia disminuir les vendes. Era un símptoma de l'estat obsolet d'algunes indústries llaneres tradicionals.

⁶ AHPB *Manual del notari Mariano Barallat*, 1838. Així mateix, els venedors havien adquirit aquest solar per a establiment a l'hisendat de Sabadell Mariano Fontanet, el 27 de març de 1834 davant el notari d'aquesta ciutat Francisco Viladot i «era part d'una pieza de tierra campa anomenada "la plana"» del mateix propietari Fontanet amb el qual termenajava per l'orient i pel migdia, termenajava amb Pere Turull a ponent i al nord amb el carrer de Sant Josep.

⁷ AHB Manual de 1838 del notari Josep Pons.

⁸ BENAUL (1981 b) cita aquest com a gran establiment cotoner per aquests anys. També dona la xifra de 160 telers mentre que el llibre de *Tejidos nº 7 de Sabadell, 1839* indica 136 telers a més d'altres operaris: canoneres, ordidores i mulladores.

⁹ MMEPM Segons consta al *Libro de Censos Contribuciones y Seguros nº 32 de la societat anònima La España Industrial* i a *La España Industrial. Memoria de las operaciones de 1859 leida en Junta general ordinaria de accionistas de 1860*, 5 de febrer. L'establiment es va valorar en el moment de traspàs per 84.853 rals i la maquinària per 16.958 rals, quantitat que difereix de la d'una dècada abans, citada a la nota 55 d'aquest treball.

IL·LUSTRACIÓ 1. Dibuix del cilindre de bronze fabricat pel parisenc C. Kientzy, segons la il·lustració que acompanya la correspondència.

trial; també, les convulsions i els trastorns socials i polítics de Barcelona i Sabadell entre 1840-43 –i per extensió de Catalunya–, que Fontana no dubta a considerar com a revolta popular i lluita democràtica per aconseguir, amb ple dret, unes conquestes socials col·lectives relatives a la fixació de la jornada laboral i al salari dels obrers.¹⁰

LA FORMACIÓ EMPRESARIAL DELS MUNTADAS

La col·laboració i l'associació en la primera fase de desenvolupament del capitalisme són essencials en la formació de capital empresarial i de creixement econòmic. Alguns historiadors les consideren fonamentals a l'hora d'esbrinar com es va realitzar la industrialització, tant a Anglaterra com a Europa en general. Són aquestes estratègies precisament les que apareixen com a virtuts de la família Muntadas i que trobem al llarg de tota la seva trajectòria empresarial. A partir del nucli familiar van expandint-se mitjançant l'associació i la participació simultània dels germans en diferents activitats o fases productives de la transformació del cotó. Oriünds d'Igualada, el matrimoni de Maties Muntadas i Francesca Campeny i el set fills: Joan, Pau, Bernat, Jaume, Ignasi, Isidre i Josep Antoni, constitueixen un tipus excepcional d'empresari en l'àmbit del procés industrialitzador català que va engrandint el patrimoni a partir de la petita empresa paterna.

Maties Muntadas, pare a Igualada –ciutat on la lluita entre pares i teixidors va seguir un

camí diferent a la de Sabadell–,¹¹ era propietari d'una mitja dotzena de telers de roba de baixa qualitat quan esclatà la guerra del francès.¹² Passats els anys d'estancament per l'arribada de Ferran VII, presentia ja les millors oportunitats per als negocis que ofería la capital del Principat, per la qual cosa, cap a la segona dècada de 1800, envià a Barcelona el segon dels seus fills, Pau, i hi instal·là el mateix nombre de telers que el pare tenia a Igualada.

L'assessorament patern i els seus dots de negociant van fer que molt aviat Pau Muntadas aconseguís prestigi i credibilitat entre els fabricants de Barcelona per a representar el ram dels filats en la primera Junta general de fabricants celebrada a la Llotja el 2 de juliol de 1829 i de convertir-se en president del mateix ram, el 1832.

A l'empara de Pau, successivament arriba a Barcelona la resta de la família, sense abandonar els interessos d'Igualada, ciutat que al cadastre, el 1825, *Maties* figura com a fabricant i, el 1828, és a Barcelona constituint amb l'hereu la raó social *Muntadas e hijo* dedicada a la filatura al carrer de les Tàpies número 9. Propera a aquest establiment, hi havia la fàbrica d'en Pau, al carrer de la Patacada número 9. El 1838, Pau, establert al número 67 del carrer del Comte del Asalto, ja es dedica a la filatura i als teixits de cotó. L'establiment patern canvià de domicili per engrandir el negoci: instal·la una secció de telers manuals al número 9 del carrer de Sant Jeroni que la família conservà fins el

¹⁰ FONTANA (1988), p. 279.

¹¹ BENAUL (1991a).

¹² GUTIÉRREZ (1994), p. 75.

novembre de 1844¹³ i la secció de filats al carrer de la Riereta, número 3. Ambdós s'establiren al Raval, el modern barri industrial cotoner de Barcelona. La resta de germans també constituïren diferents societats: Bernat és a Igualada explotant una fàbrica de cardes el 1832 i el 1833. Novament a Barcelona, es troba associat al seu germà Ignasi entre 1838 i 1847 fabricant cardes i cintes. El 1838, primer any de producció d'aquesta societat, ja hi figuren com a clients les societats *Matias Muntadas e hijo* i *Pablo Muntadas*. El 1840, n'eren clients les raons socials *Pablo Muntadas y Hermanos, Isidro Muntadas y C^a* i, a partir de l'agost, l'aleshores recent societat *Muntadas Hermanos* que integrava els nou establiments que posseïa tota la família, quatre de filats, tres de teixits –dels quals formava part l'establiment de Sabadell–, un de blanqueig i un d'aprests o «*a la piedra*». Tots eren accionats amb cavalleries. Per altra part, Josep Antoni amb vint anys, el 1836 i el 1837, en moments de guerra, venia a Reus els artefactes d'en Pau i d'altres fabricants de Barcelona. Acabada la guerra carlina, la modernització de la indústria era irreversible i alhora costosa; per això, el gener de 1839, a iniciativa de Pau s'uneixen tots els germans en la raó social *Pablo Muntadas y Hermanos*. Abans de finalitzar el primer any de la nova societat, Pau, representant la capacitat i l'afany renovador de la família, es desplaça a França i Anglaterra per conèixer l'estat de la indústria. Al mateix temps, adquireix fil de lli i diversos paquets de cotó filat per fer teixits de mescla amb llana per a robes d'hivern.¹⁴

¹³Vegeu comunicats enviats a la Junta de Comerç i a la Comissió de Fàbriques el 14 de gener de 1845, MMEPM *Copiador de cartas Muntadas Hermanos 1844-1846*.

¹⁴MMEPM *Copiador de Cartas Pablo Muntadas y Hermanos 1839-40*, a Augusto Perera, Londres 27 de desembre de 1839. Semblantment, el setembre anterior, havia escrit a la societat parisenc *Oller Castilla y C^a* per comprar estam i roba de pantalons.

¹⁵A la tesi, seguint Carrera, diem que aquest autor manifestava la procedència de la màquina, sense que poguéssim afirmar-ho. Ara, sabem exactament qui la va construir i en coneixem la potència, 12 CV, i les revolucions a què giraven l'arbre vertical i l'horitzontal, 45 i 70 voltes/minut, respectivament. Aquesta màquina de vapor va resultar poc eficient i van tenir problemes per liquidar el pagament. Vegeu MMEPM *Copiador de Cartas Pablo Muntadas y Hermanos*

Com a resultat d'aquest viatge decideixen construir la casa fàbrica del carrer de la Riereta, en què instal·len una màquina de vapor del constructor parisenc Charles Derosne et Cail¹⁵ –la primera que aquest constructor introduïa a Espanya–, que accionava unes màquines *mule-jennys* o mulgènues, de 300 i 250 pues, dues metxeres en fi de 96 pues d'acer fos, amb moviment diferencial per engravacions, dos manuars de vuit caps amb *couloirs* i màquines de llengua i un manuar de vuit caps amb *molettes* construïdes a Mulhouse per André Koechlin.¹⁶ La nova societat passa a denominar-se *Muntadas Hermanos* el 23 juny de 1840, en deixar Pau la direcció en mans dels germans més joves, Jaume, Isidre i Josep Antoni, la qual cosa contribuï a la renovació de la capacitat d'iniciativa generacional.

Preveient les possibilitats, apropen al mercat peninsular la venda de les seves manufactures i les d'altres fabricants, i obren, el setembre de 1841, a Madrid, a la plazuela del Ángel número 16, el *Depósito de Ventas* dirigit per Jaume i Josep Antoni. Des del primer dia d'obertura les vendes de les seves manufactures van experimentar un augment tan considerable, que, el 1843, a l'establiment de Sabadell, van instal·lar-hi una nova secció de colors i a Barcelona obren un blanqueig en un solar que havien comprat l'any 1842, situat fora muralles, al camí de Sarrià, que passa a integrar la societat anònima el 1847.

Es pot dir, després de veure la trajectòria empresarial de la família, que van passar per tots

1840, 2 de gener de 1840 i ss. El 1845, quan ja han encarregat la nova màquina, com veurem més tard, intenten vendre-la a Reus mitjançant Jaime Prius, fabricant que treballava per compte de Muntadas, en carta del 13 de setembre li comunicaven “*le pedimos el favor de insertar en el diario de avisos de esa población, y si alguno se presentase a V para la compra de la máquina que se cita podrá encaminarlo a nosotros, advirtiéndole que V la ha visto funcionar, pues ya puede inferir que se trata de nuestra máquina de la que nos proponemos desprendernos para sustituirla por otra de doble fuerza...*”

¹⁶El mateix constructor alsacià aquest any també va construir les màquines de la filatura de Vilaregut i les de la fàbrica de Puigmartí, segons consta a la correspondència. Vegeu MMEPM *Copiador de Cartas Pablo Muntadas y Hermanos 1839-40*, a André Koechlin, 14 de març de 1840.

els estadis d'organització empresarial capitalista des del petit obrador patern fins a la societat més desenvolupada, que permet invertir capital sense cap altra responsabilitat jurídica que la que deriva de la gestió del capital invertit, la societat anònima. Encarnen l'esperit capitalista burgès, emprenedor, capaç de vèncer obstacles, demostren posseir durant aquests anys els trets que defineixen la figura de l'empresari: decisió i assumptió de riscos davant la incertesa, competència, perseverança, recursos materials per desenvolupar projectes, iniciativa i saber tècnic necessari per aprofitar les oportunitats.¹⁷

LA DINÀMICA DE LA FÀBRICA DE SABADELL

L'anàlisi de l'establiment que des de 1839 tenen els germans Muntadas a Sabadell ens permet observar en els deu anys de funcionament l'evolució del sector cotoner i entendre millor la dinàmica de l'establiment dins el context reivindicatiu generat per la classe obrera per a consolidar-se en el nou sistema liberal.

Des del primer dia, tots els artefactes de l'establiment de Sabadell van gaudir d'una bona acollida al mercat nacional.

La taula 1 mostra una relació de les peces que van fabricar-se des de 1839 a 1848 a l'establiment de Sabadell. No sempre s'ha pogut indicar la quantitat exacta de cada tipus de roba que s'hi va fabricar, ni el nombre de telers que van funcionar. Les robes anomenades elefants¹⁸ van ser l'orgull de l'empresa per l'acceptació de què van gaudir entre els consumidors de la Manxa i de Castella. De les 84.600 peces comptabilitzades, 22.039 eren d'aquesta classe, és a dir, més d'un 26 per cent. Segueixen en importància les guinees¹⁹ i a continuació els llenços.²⁰

La producció es veu afectada pels avatars polític-socials. Els tres primers anys d'activitat reflecteixen el que en termes físics anomenaríem equilibri inestable, però ascendent fruit del contraban, característic de les èpoques d'inestabilitat, i la mobilitat de l'exèrcit,²¹ que dificultava el transport

TAULA 1. *Relació de peces de cotó fabricades a Sabadell*

Any	T. peces	elefants	llenços	guinees 5/4	calicots 6/4	llenços 3/4	teles	gruixudes
1839	12.021	4.070	270	456	82	134	139	368
1840	12.125	--	--	--	--	--	--	--
1841	12.961	--	--	--	--	--	--	--
1842	4.682	--	--	--	--	--	--	--
1843	5.485	3.475	295	40	295	--	167	--
1844	13.087	10.041	--	511	--	--	82	--
1845	4.980	--	--	--	--	--	--	--
1846	8.803	4.453	--	--	--	--	--	--
1847	6.770	--	--	--	--	--	--	--
1848	3.660	--	--	--	--	--	--	--

FONT: Elaboració pròpia a partir dels llibres de Fàbrica de Tejidos nº7 de Sabadell corresponents als anys de producció.

NOTA: A la suma total de peces, s'hi inclouen peces de les quals no consta el tipus de teixit.

¹⁷ Vegeu SERRA RAMONEDA (1989), p. 39 i MOKYR (1987), p. 230.

¹⁸ No hem pogut esbrinar per què s'anomenaven així.

¹⁹ Equivalent al *semis prim*, és un teixit de cotó cru lleugerament carregat en el paratge, amb lligat de plana, emprat en la confecció de roba blanca ordinària.

²⁰ Tela de lli o canem que se solia teixir en el teler de mà.

²¹ A la correspondència que envien als Srs. Carlos Mariñosa i Miguel Vicens de Saragossa, durant tota la primavera de 1840, els comunicaven que "*los comboyes se detienen en el primer punto fortificado porque la escolta se dirige a otra parte para sus operaciones militares viéndose entonces en la precisión de tener que esperar otra fuerza que por casualidad y raras veces se presenta para conducir los fardos hasta Zaragoza*".

IL·LUSTRACIÓ 2. Marca de fàbrica adoptada per La España Industrial en la seva fundació, realitzada per un gravador alsacià. Al tombant del segle XIX s'utilitzava per a les manufactures de les panes.

de gènere, i tenint en compte que la secció comença a funcionar amb 136 telers.

La considerable disminució de la producció de 1842 i 1843 s'explica per les revoltes barcelonines, sense descartar, però, la possible influència de les lluites obreres promogudes per l'associació de teixidors de cotó de Sabadell. Aquesta societat, seguint

les passes de la de Barcelona, pogué organitzar els obrers i introduir, el 1841, la contractació col·lectiva.²² El 1842, la marxa de la fàbrica del carrer de Sant Josep reflecteix aquesta problemàtica, ja que la fàbrica romangué aturada des de juny fins a la fi de l'any, i els salaris dels teixidors foren reduïts notablement.²³

Malgrat que la taula no ho especifica, la secció d'empeses va fabricar el mateix tipus de robes de 1839 a 1843; a partir d'aquest any fabricà exclusivament elefants i guinees.

Tanmateix, el 1842 és un any de consolidació pels Muntadas a Madrid i Toledo, on van col·locar un venedor ambulat que alhora preparava la venda a les fires estacionals de Toledo. L'increment de la demanda de robes de cotó accelerava l'obertura de la nova secció de Sabadell,²⁴ mentre els germans descobrien el gust de la clientela²⁵ lamenten no poder atendre la seves reclamacions per trobar-se sense «*el surtido de cuties azules de 7/4 de su pedido a causa de las ocurrencias de Barcelona*».²⁶

L'any 1843 fou especialment conflictiu, ja que el cap polític de la província havia dissolt les societats obreres, incloses les de Sabadell. En la revolta del juny de 1843, aplegada entorn de la Junta Suprema Provisional, el moviment antiespartista —un aiguabarreig de classes i de posicions polítiques— comptà amb el suport dels obrers sabadellencs. Els fabricants moderats, també antiespartistes, bé que per altres raons, consideraren seu el triomf d'aquest moviment i decidiren imposar un allargament en les peces de teixir.²⁷ Els teixidors de Sabadell s'hi oposaren i aconseguiren que la Junta intervingués a favor seu. Finalment, però, aquest

²² BENAUL (1981) p. 191.

²³ Fins a la darrera setmana d'abril rebien un sou de 26 lliures, 12 sous i 6 diners que passà a ser de 22 lliures, 17 sous i 6 diners les setmanes següents.

²⁴ MMEPM *Copiador de Cartas Muntadas Hermanos Madrid 1841-1843*. Recomanen Jaume i Josep Antoni des de Madrid als germans de Barcelona que «*como está asegurada la venta hasta diciembre creen prudente que vds preparen todo lo necesario para poner en marcha lo más pronto posible un centenar de telares para atendernos en el ramo de elefantes procurando que salgan buenos buenos que siendo así se venderán aunque sea un cuartillo más que los que vendemos ahora lo cual nos reportará al mismo tiempo que crédito una utilidad considera-*

ble», 14 de novembre de 1842.

²⁵ El 3 de març del mateix any comunicaven «*recomendamos a vds la perfección en los géneros sobre todo en los elefantes y en los recios que además de su buena calidad recomendamos mucho almidón y buen blanco que esto es lo que les hace vender*».

²⁶ RISQUES (1988) fa una bona descripció de la revolta.

²⁷ De fet, sembla que aquesta imposició va ser anterior encara que els teixidors no l'acomplien. El juny de 1843 al *Copiador de Cartas Muntadas Hermanos Madrid 1841 a 1843* (MMEPM) els germans de Madrid es lamentaven que «*el tiro de las piezas hace como mínimo dos varas menos de lo estipulado*».

moviment desembocà en una lluita oberta entre els sectors progressistes —els defensors de la Junta Central— i els moderats. Els moviments militants²⁸ i els esdeveniments revolucionaris dificultaren novament l'activitat econòmica i la convivència.²⁹ Tots els germans, com ho va fer la major part de la població, van haver de sortir del 29 d'agost al 23 de novembre de Barcelona i canviar el domicili social a Sarrià i a Gràcia segons els moviments militars. El tancament de la fàbrica de Sabadell els mesos de gener, setembre i octubre és el resultat d'aquestes convulsions.

Tanmateix, malgrat els obstacles, la millora dels artefactes creixia. En la primavera del 1843 estrenen el blanqueig del camí de Sarrià i instal·len a la filatura de la Riereta una metxera *banch à broches* d'André Koechlin³⁰ per fabricar fil de números més alts. L'atur dels mesos de gener, setembre i octubre de la fàbrica de Sabadell no va impedir obrir la secció de colors amb cent telers, i s'experimentà, en conseqüència, l'increment d'aquesta nova secció dirigida pel majordom Ramon Rodamilans. Ja aquest any s'hi van fabricar a més d'elefants i guinees, cotones,³¹ cotins,³² pisanes³³ i tirolese³⁴ amb un fil més prim fet amb la nova metxera de Barcelona.

²⁸ El mes de juliol des de Barcelona comunicaven a la casa de Madrid: *"suspendemos entregar unos fardos a la galera de Balada pues es temible que sea detenida en Lérida el punto en donde se hallan las tropas de Zurbano quien no permite transitar las Diligencias que no llegan más que a Tárrega"*. Uns dies més tard, comunicaven a un client de Quintanar de la Orden *"...pronunciada ya la Plaza y Castillo de Lérida tenemos enteramente aseguradas de toda invasión extraña las fronteras de Cataluña y con este motivo salen desde hoy los correos de Madrid para Aragón. Sólo nos falta someter al Castillo de Monjuich que domina esta capital aunque no se le teme ni se presenta hostil en ningún concepto, lo que hace inferir hay transacciones secretas con aquella guarnición y su gobernador y esto ha hecho regresar a casi todas las familias que se habían ausentado. Hora será ya que disfrutemos de una tranquilidad que hace tiempo habíamos perdido"*.

²⁹ En una carta que escrivien el 3 d'agost a Vicente Tabone d'Alcoi li comunicaven: *"... una serie de acontecimientos tan complicados como desagradables se han conjurado para oponerse a la realización de nuestros deseos: una considerable descomposición en nuestra máquina de vapor, la construcción de nuestro Blanqueo en otro local fuera de nuestros muros, cuyo edificio ha costado un trabajo inmenso estando parado más de dos meses, y las lamentables escenas de que ha sido teatro esta*

Diverses circumstàncies, tals com més demanda de robes més variades, l'aturada definitiva dels telers del carrer de *San Gerónimo* pels conflictes ciutadans i la dificultat de comunicació amb Sabadell mentre durà l'ocupació de l'exèrcit, els van fer adoptar, a partir de 1843, unes estratègies de producció i vendes que ens permeten conèixer l'estructura de la indústria cotonera³⁵ i descobrir els mecanismes empresarials dels Muntadas per incrementar els guanys. Efectivament, part del fil de més qualitat que fabriquen amb la nova metxera es consumeix a l'establiment de Sabadell; la resta, l'ofereixen mitjançant contracte i fixant ells el preu de venda a petits fabricants d'Igualada, el ja citat Antoni Baliu, Josep Galceran, Joan Cendra i Jaume Prius —aquest darrer de Reus—, els quals els fabricaven pisanes, vions, llanetes, etc. i deixaven sempre un estret marge de benefici per a aquests darrers.

L'any 1844, la fàbrica de Sabadell va arribar a la seva millor producció com a resultat de l'ordre social que va regnar en haver-se esclafat el moviment antiesparterista i passar el control social al govern moderat. Les robes que van sortir aquest any de Sabadell eren molt variades: la secció de Jacint

desgraciada capital son la verdadera causa de la casi absoluta paralización de nuestros negocios...".

³⁰ MMEPM *Copiador de Cartas Muntadas Hermanos* 1843, 24 de març a André Koechlin; Vilaregut també havia instal·lat una metxera idèntica.

³¹ Teixit de cotó semblant a la lona però més prim, fet amb ordit i trama de fil retort a dos caps sense empenya ni blanqueig.

³² Tela gruixuda i resistent que primerament hom fabricava amb fils de lli o cànem i després de cotó.

³³ Roba, originària de Pisa, inicialment de fil i després de cotó, emprada especialment en vestits de dona i de criatura. Sabem que aquest any a més de les setanta peces pisanes que fabricaren a Sabadell, un fabricant d'Igualada, Antoni Baliu, també els va fabricar unes quantes peces del mateix tipus.

³⁴ L'única referència que hem trobat sobre aquest tipus de roba és la del capell tirolès de pana o de vellut amb una ploma o un plomall a la part posterior, propi del Tirol. Podria ser que fos un tipus de tela de vellut del qual solament van fabricar quatre peces com a assaig. Les tirolese solament les fabricaren aquest any.

³⁵ MALUQUER DE MOTES (1976).

IL·LUSTRACIÓ 3. Coberta del primer llibre d'inventaris de la societat anònima La España Industrial, fundada a Madrid el 28 de gener de 1847.

³⁶ Teixits de lli, de cotó o d'ambdós elements. Va actuar de casa intermediària la societat Saddler Harrison & C^a de Londres.

³⁷ Robes de cotó amb lligat de sarja i dibuixos de colors a llistes.

³⁸ MMEPM Copiador de Cartas Muntadas Hermanos 1844. El 26 de febrer comunicaven a Ezcuz Hermanos de Bilbao en relació als terliços que *"no les ha sido posible elaborarlos hasta ahora en Igualada, en donde hemos planteado una fábrica destinada a este y otros géneros de colores por lo que no cuentan vds. con ellos hasta que aquella no funcione que no podemos asegurar cuando será"*. Uns dies més tard, el 7 de març es manifesten a un altre client de Guadalajara, Santiago Saenz de Tejada, en el mateix sentit: *"Los trastornos padecidos en esta capital nos han frustrado alguno de nuestros proyectos que teníamos entre manos para dar otro giro a nuestra fabricación. Uno de ellos era hacer funcionar una fábrica de tejidos en Igualada que tenemos establecida para géneros de colores, particularmente terlices, pero no pudiendo realizarlo, se hace imposible complacer a vds como lo deseábamos en los que nos tenía pedidos"*.

³⁹ Així es desprèn de les cartes que envien al mateix client de Bilbao el 30 de maig i el 22 de juny en què diuen respectivament: *"...hemos tomado nota de los varios artículos que componen su último pedido, los cuales se irán fabricando, y las cotonias marcharán tan pronto como estén corrientes, no pudiendo ir tan deprisa los terlices porque van pocos telares de esta clase..."* A la segona missiva diuen: *"observarán vs. que sólo van 16 piezas de*

Rigola produí 7.252 peces d'elefants, 511 de guinees i 158 de teles fortes 6/4, mentre que la de Ramon Rodamilans a més de les 2.789, 483 i 260 peces d'aquestes varietats, va fabricar 1.048 peces de cotins de 7/4 i 8/4, 4/4 i 3/4, 22 de moletons, 482 de cotonies i 28 de pisanes. El desig d'equiparar la qualitat de les teles a les robes estrangeres empeny els Muntadas a importar filassa anglesa per fer nous assaigs de robes com també 200 peces de drils³⁶ pels ports de Bilbao, Alacant i València. Igualment, seguint aquesta línia innovadora, van projectar fer una nova fabrica de terliços³⁷ a Igualada, una roba de gran consum a Bilbao³⁸ i que s'introduïa a l'interior, però van haver de desistir per l'elevat cost que suposava el transport i l'increment del preu del cotó, malgrat que, pel que sembla, poc després, van iniciar-ne la fabricació en altres llocs.³⁹

L'any 1844, quan el govern amb més control del contraban⁴⁰ facilita la modernització industrial estimulada per l'obertura d'Anglaterra a l'exportació de maquinària, ja eren conscients d'haver adquirit prou reputació entre els comerciants⁴¹ i els ambients

terliz porque son las primeras que hemos fabricado, cuya calidad mejorará notablemente en lo sucesivo..."

⁴⁰ El maig de 1844 responien a la Comissió sobre l'estat de la indústria i proposaven una sèrie de mesures per reprimir el contraban, tals com vigilar amb zel les costes i fronteres per encarregats responsables, íntegres i incorruptes, càstigs severals als infractors, retornar als reconeixements domiciliaris i vigilar el compliment estricte de la introducció dels teixits de mescles. Precisament resultaren víctimes de les primeres mesures del govern contra el contraban en quedar retinguts a la duana de Saragossa i després a la de Pamplona artefactes de la societat dirigits a Bilbao per portar estampada la marca de fàbrica en lloc de teixida, MMEPM Copiador de Cartas Muntadas Hermanos 1843-1844, 24 d'agost de 1844, 12 d'octubre.

⁴¹ MMEPM Copiador de Cartas Muntadas Hermanos 1844. Amb data de 14 de març escriuen al Dipòsit de Madrid en resposta a una demanda sobre la llargada de les peces que havien enviat: *"...sentimos vivamente que pueda dirigirse la menor inculpación a nuestra Casa, en punto al tiro de las piezas que aquí se miden, y aunque esto puede ser muy bien miserables desahogos de la envidia con que nuestros émulos pretenden vanamente empañar la sentada reputación que hemos sabido adquirir, con todo, se ha reconvenido severamente a los dependientes de la Piedra para que redoblen su cuidado y esmero, pues en cuanto al método que tenemos establecido para tomar los tiros en el Escritorio no cabe fácilmente equivocación alguna, después del segundo repaso que se practica escrupulosamente..."*

influent⁴² de Madrid, igual que ho eren a Barcelona; Bernat va ser elegit representant a la província per la Comissió de Fàbriques per defensar els interessos industrials quan es parlava de reformar els aranzels.

L'obertura de la importació de màquines angleses que facilita l'entrada de selfactines i contínues com també dels primers telers mecànics converteix Barcelona en ciutat avantguardista de la mecanització de la indústria cotonera; contràriament, a Sabadell es produïa una disminució de l'activitat cotonera de teixits a mà, i els obrers s'empobrien. La situació s'agreuja amb l'antipopular ordre del govern per executar la quinta de

1844. És possible que el malestar creat per l'ame-naça del reclutament militar, que planava sobre les famílies més desvalgudes, repercutís en la qualitat del treball.⁴³ És indubtable, però, que la revolta de les quintes i la seva repressió durant el mes de juliol de 1845⁴⁴ va causar un notable impacte en l'establiment sabadellenc dels Muntadas. El 1845, la producció es va reduir i l'empresa no va evitar la pressió fiscal de l'Ajuntament per tal de recaptar els diners necessaris que deslliuressin els joves sabadellencs de la quinta. Malgrat que van resistir-se a pagar els 671 rals i 17 maravedissos al·legant que cada germà individualment ja havia pagat pel mateix concepte a Barcelona,⁴⁵ van haver de claudicar a l'actuació contundent de l'Ajuntament que

⁴² Ho confirma la correspondència que durant uns mesos van mantenir amb Andrés Borrego que el 1844 publicava *Principios de economía política* i dirigia un diari a Madrid en què intentava apropar-se als interessos industrials catalans. Aquest pretenia involucrar els Muntadas, per la seva capacitat financera, en una operació d'introducció de màquines a principis de l'estiu. La resposta dels Muntadas des de Barcelona és prou indicativa dels negocis ràpids que fins el 1847 es van realitzar a Madrid, de la manera subtil amb què sabien eludir compromisos sense, per això, perdre un bri de prestigi i del coneixement que tenien del món dels negocis. Reproduïm una gran part d'una de les respostes de l'u d'agost de 1844: *“Acabamos de recibir su favorecida del 26 de julio y llama muy particularmente nuestra atención su contenido y la copia del original dirigido a los srs Saddler Harrison y C^a de Londres. La pretensión se reduce a que abramos de cuenta de V a su comisionado D. José Rodríguez los créditos que en dichos escritos se designan por el valor de 1200 libras esterlinas, invertibles en máquinas y otros objetos, cuyo importe deberian anticipar los srs Saddler o al menos salir garantes de su reembolso, en el interim que fuesen autorizados con nuestras órdenes. Nos permitirá V que les advertamos que si hubiésemos sido consultados antes de escribir a aquellos ss les habríamos informado de que nuestras relaciones con dicha casa inglesa datan de cortas fechas, y que hasta con los pocos cargos que hemos confiado a su inteligencia se hallan ya completamente liquidados con la idea de suspender su continuación por ahora, pues nos hemos propuesto molestarles todo lo menos posible por ahora. En una palabra, reina aún poca franqueza con aquellos corresponsales y esta circunstancia nos obliga a ser menos exigentes con ellos. Así es que, aún en el caso de que hubiese tenido nuestra casa una absoluta necesidad de realizar algún encargo de esta naturaleza, jamás se hubiese atrevido a llevarlo a cabo con dichos ss, con tanto más motivo cuanto que este presenta más bien el aspecto de un negocio de Banca y ajenos ellos y nosotros a semejante clase de*

comisiones, se hace más difícil su cumplimiento, mayormente nuestra casa que agobiada con su gran movimiento industrial y esportación de géneros a todas las provincias del Reyno, absorbe la fabricación de todas nuestras atenciones, cuidados e intereses, y apenas podemos dar evasión a los continuos compromisos que nos rodean, hasta privarnos de otro negocio extraño como el que motiva el escrito, sintiendo por lo mismo el no poder secundar como quisiéramos los proyectos que nos tiene V indicados. Por otra parte, en la suposición que hubiésemos podido acceder a ellos, nunca habría convenido a vs el valerse del medio propuesto, por la sencilla razón de que en esta plaza se experimenta siempre un notable quebranto en el giro sobre Londres, cuando en la de esa puede negociarse a un cambio más favorable procurándose papel directamente sobre aquel punto a corta fecha, mediante a tener v los fondos disponibles...”

⁴³ Com ho prova el *Copiador de cartas Muntadas Hermanos 1844-1846*, en data 8 de maig de 1845, l'establiment de Barcelona manifesta al de Madrid: *“Tan luego como recibimos el aviso de vds. emitido en su favorecida del 3 del corriente, renovamos nuestras quejas a las fábricas de Sabadell y demás para que pusieran más cuidado en el Tejido de Elefantes, sobre cuyo particular nada omitiremos a fin de que este género conserve el distinguido nombre que ha gozado siempre en nuestra casa”*.

⁴⁴ BENAUL (1981a), en nota a peu de pàgina, dóna dades de diferents fonts per estudiar la revolta.

⁴⁵ *Copiador de Cartas Muntadas Hermanos 1844-1846*, el 18 d'agost de 1845: *“debiendo V convenir con nosotros de que no puede considerarse justo el que por la misma causa que es personal, debiéramos pagar también en cada uno de los distintos pueblos en dónde tenemos establecimientos o negocios industriales, los cuales podemos afirmar que ninguna reclamación nos han dirigido por semejante motivo; pues si así fuera pagaríamos tantas contribuciones por esta quinta cuantas poblaciones en dónde tuviésemos intereses de más o menos cuantía”*.

no dubtà a utilitzar mètodes coercitius⁴⁶ perseguint els majordoms.

Per mantenir el control social després de les convulsions precedents el governador de Barcelona pretenia en iniciar-se 1846 establir l'empadronament obligatori —precedent del que establirà el general Zapatero a la dècada següent.⁴⁷ La resposta va ser contundent: una vaga general⁴⁸ els mesos de febrer i març, que es reflecteix en la baixada de la producció del nostre establiment els quatre primers mesos de l'any. Molts obrers van haver d'abandonar Sabadell, bé per acabar els recursos, bé per por de represàlies, per establir-se a altres indrets propers en busca de feina. Tanmateix, la

secció de colors dirigida per Joan Rigola produí 4.350 cotins d'ídèntica amplada que els de 1845 (taula 2), els quals, en nombre i per ordre de menor a major amplada, foren: 100 de 3/4, 926 de 4/4, 26 de 5/4, 94 de 6/4, 22 de 7/4 i 109 de 8/4 i com a noverat fabricà 2.173 peces en trossos evidenciant un canvi del consum i producció de robes. La secció d'empeses produí 4.453 elefants.

L'embranchida mecanitzadora era manifesta, les paraules dels Muntadas a l'inspector de carrabiners de Madrid sobre l'efectivitat del millor control del contraban a les províncies d'Andalusia ho confirmen: «*El estado de progreso que en la actualidad se halla la fabricación a que se dedica esta socie-*

TAULA 2. Producció de robes l'any 1845

Tipus de roba	Secció de Rigola		Tipus de roba	Secció de Rodamilans	
	Nombre de peces	Preu per peça		Nombre de peces	Preu per peça
elefant	3.163	12 ptes.	tele forta	20	16 ptes.
guinea	215	14 ptes.	cotonia 3/4	3	10 ptes.
			cotí 3 1/2	621	15 ptes.
			cotí 4/4	734	16 ptes.
			cotí 5/4	21	19 ptes.
			cotí 6/4	58	21,5 ptes.
			cotí 7/4	45,5	24 ptes.
			cotí 8/4	88,5	28 ptes.
Total 3.378 peces			Total 1.592 peces		

FONTS: "Estado demostrativo del peso y valores de lo fabricado en los Establecimientos de Sabadell en el año 1845."

⁴⁶En data 6 d'octubre de 1845 escrivien a l'Ajuntament de Sabadell: "cuando debíamos presumir que ese ajuntamiento se hacia cargo de los justos motivos en que habíamos fundado nuestra resistencia al contestar en 18 de agosto a su comunicación oficial del 15 del mismo, referente al pago que se nos reclama de una anualidad de subsidio y catastro para cubrir el contingente señalado a ese pueblo en el reemplazo de 1844; hemos visto con sorpresa y disgusto que se persigue por orden de esa municipalidad a los mayordomos de nuestras fábricas para arrestarlos por no haberse afrontado la cuota señalada con este objeto. Nos es muy sensible por cierto el que hayan sido infructuosas las razones en que apoyamos la negativa porque debíamos vivir en la confianza de ser atendidos; pero deseosos de demostrar nuestra sumisión a la autoridad aunque esta se desentienda de la verdadera causal que podríamos sostener con argumentos y pruebas

irrecusables, hemos acordado manifestar a esa corporación que hoy mismo daremos orden en esa para que se haga entrega al colector de la mitad de los 671 reales 17 maravedis señalados a nosotros para dicho impuesto esperando que el ajuntamiento condescenderá en esta transacción como medio conciliatorio para obedecer sin tanta repugnancia una orden que no debía comprendernos, y por otra parte para no menoscabar tanto nuestros intereses..." Com a classe social eren del mateix parer que Pere Turull quan manifesta que la multa "a de gravar a las clases inocentes puesto que los que podrían considerarse culpables se hallan faltos de medios y recursos", citat per BENAUL (1981a).

⁴⁷Vegeu BENET I MARTÍ (1976).

⁴⁸BENAUL (1981a), p. 192.

*dad es sumamente satisfactorio, y nada lo confirma mejor que la inversión continua de enormes capitales en la construcción de edificios nuevos destinados a la fabricación, a la compra de máquinas de vapor y otras clases de maquinaria que todos los días vemos llegar y, por fin, el aprovechamiento de saltos de agua de todas partes destinados a otros varios objetos que se han habilitado para la fabricación».*⁴⁹

La febre mecanitzadora dels Muntadas era un repte a les pèssimes condicions que havia de crear la desastrosa collita de 1846, que incidí negativament sobre la demanda, i l'augment del preu del cotó en floca de Nova Orleans, que repercutia en l'augment del cost dels teixits de cotó.⁵⁰ A la fàbrica de la Riereta de Barcelona s'hi va instal·lar una nova màquina de vapor de 30 CV de la casa anglesa Hall de Dartford. Les fàbriques de la Riereta i de Sabadell —aquesta per manca de fil— van romandre tancades durant gairebé tres mesos.⁵¹ En canvi, el dipòsit de teixits de Madrid no va quedar desproveït. Alguns fabricants del Maresme, de Mataró, els fabricaren armilles de roba elàstica amb solapes de vellut de cotó. A l'abril, en iniciar l'activitat la nova màquina de vapor, compren per a l'acabat de les robes una màquina i uns quants cilindres de bronze gravats de *moiré* —només en tenien un amb mostra excessivament gruixuda—, a M. G. Kientzy de París amb dibuixos i colors moderns i atractius.

Les sotragades de les males collites de 1846 i 1847 a Sabadell van ser més punyents perquè afectaren amb més virulència la indústria del cotó, que incidí necessàriament en la reducció de salaris i el tancament de fàbriques. El juliol de 1847 els fabri-

cants imposaven una rebaixa salarial seguida d'una immediata protesta obrera. Les mesures contra la protesta preses pels Muntadas a la fàbrica vallesana van ser fulminants: cessament de Joan Rígola, majordom de la secció de colors —substituint per Francesc Martí—, trasllat d'uns quants telers de la secció d'empeses a Caldes de Montbui⁵² i tancament definitiu d'aquesta secció en finalitzar l'any i trasllat de la resta de telers a una altra població propera que les fonts no precisen.

El tancament sobtat de la secció d'empeses responia a la lògica empresarial de minimitzar costos. La societat anònima La España Industrial va ser constituïda al principi de 1847 i la nova fàbrica funcionaria amb telers mecànics ben aviat; per això, no van dubtar a eliminar una secció que, en els darrers dos anys, havia encarat el cost de producció. Les raons fonamentals d'aquest tancament les comunicava el que aleshores era secretari interventor de La España Industrial, el navarrès Andrés Eulogio Echarri de Otabarro, al president de la junta de govern: «*Las circunstancias particulares de Sabadell, y la organización de la Junta de tejedores, nos privaban de buenos oficiales y sólo dejaban a nuestra disposición, mujeres, niños o tejedores inhábiles. Además, la mano de obra es más cara en ese pueblo que en los circunvecinos. La elaboración de las empesas nos sale al menos dos pesetas más baratas por pieza en estos que en aquel. Por esta razón será acaso imposible utilizar nuestra fábrica de Sabadell aún cuando tengamos de nuestros propios productos, suficiente hilo. La dirección desea encontrar quien compre o alquile la fábrica y los enseres y disponer de ese capital para otros objetos*».⁵³ Si el tancament de la secció va ser una decisió encertada ja que l'estruc-

⁴⁹ *Copiador de Cartas Muntadas Hermanos 1844-1846*, 7 de maig de 1846.

⁵⁰ Ja el mes de juny manifestaven que la puja del cotó era de 3 1/2 pesos /quintar equivalent a 6 diners/cana.

⁵¹ *Copiador de Cartas Muntadas Hermanos 1844-1846*, 27 de gener de 1846 a José Prudencio de Málaga "...con motivo de tener nuestra máquina de vapor parada por causa de sustituirla con otra de la fuerza de 40 caballos que actualmente estamos montando al objeto de dar más impulso a nuestra fabricación y perfeccionar todo lo posible nuestras manufacturas, han quedado también paralizadas nuestras fábricas de tejidos por cuyo motivo no ha sido posible incluir en esta remesa los cuites de 3 1/2 palmos por carecer absolutamente de esta clase y de 4/4".

⁵² Vegeu GUTIÉRREZ (1994), pàg. 58. Des de Barcelona comunicaven a l'Ajuntament de Sabadell el 14 de juliol de 1847 que "...dentro de 8 o 10 días tendrán que pasar la mayor parte de los telares de la fábrica de tejidos de empesa de algodón de la calle de San José, haciéndole parte que el algodón que consumían dichos telares se empleará en las ocupaciones de otros tantos en Caldas de Mombuy por ser población más propicia para la clase de géneros que se han propuesto fabricar".

⁵³ Vegeu GUTIÉRREZ (1994), p. 58. Aquestes indicacions coincideixen amb les dades que per aquest sector i per l'any 1849 presenta Benaul (1991a), p. 1.055, i avala Camps (1989) sobre el treball femení.

tura sectorial ho permetia,⁵⁴ a l'estiu lamentaven la manca d'elefants.⁵⁵

La secció de colors va funcionar amb una baix rendiment només l'any 1848, just quan comença-va la nova fàbrica de Sants equipada amb telers mecànics. No tenia sentit mantenir una fàbrica amb operaris poc qualificats i que produïa car. Dels 65 telers que tenia la secció l'any 1848, mai en van funcionar més de cinquanta.⁵⁶

Afegirem que la secció de colors tenia l'any 1848 teixidors amb un contracte fix setmanal possiblement aconseguit en la contractació col·lectiva de 1842, i teixidors que cobraven a preu fet. Desconeixem el nombre exacte dels primers, els quals cobraven 60 rals setmanals sense descomptar els dies festius, ni tampoc no podem precisar la quantitat que rebien els segons per peça feta. Les vint canones de la secció cobraven 9,14 rals, per les quatre pesades setmanals que realitzaven a 20 quarts la pesada. El majordom cobrava 120 rals i l'escrivent vuit rals setmanals. El mateix any 1848, la fàbrica de Sabadell pagà 1.170 rals en concepte d'aquests impostos: subsidi, fortificació, immobles, comerç i l'anticipació reintegrable de cent milions de rals. Aquest darrer impost, creat per l'exèrcit carlí, ens porta a qüestionar l'ambigua posició dels

Muntadas durant la guerra dels Matiners.⁵⁷ El pagament d'aquest impost es mantingué en secret, ja que, segons suposem, alguns membres de la família reial tenien participacions en aquesta societat anònima.

La fàbrica de Sabadell tancà definitivament les portes el 1848. Els telers mecànics de la nova fàbrica de Sants produïen teixits tan perfectes que podien competir amb els estrangers que havien intentat copiar. Amb la mecanització del tissatge a Barcelona, ja no eren necessaris els teixidors manuals sabadellencs. Era el senyal del declivi del tissatge manual cotoner a Sabadell, el qual es féu clarament palès al llarg de la dècada següent. El 1859, com ja hem dit, Josep Badis, fabricant de filats de llana, comprà aquest immoble.

Tanmateix, Sabadell, com dèiem en començar, no era aliena a l'embranchida industrialitzadora⁵⁸ del sector llaner; realitzà a partir d'aquests anys grans inversions en la indústria llanera, construí vapors, introduí la filatura mecanitzada i augmentà el tissatge manual que va reabsorbir els nombrosos teixidors cotoners afectats per la davallada d'aquest darrer sector, tal com acabem d'experimentar a la més important empresa cotonera llavors a Sabadell, La España Industrial.

⁵⁴ "...La desagradable circunstancia de haberse cerrado uno de los establecimientos que tiene la sociedad en Sabadell, no ha disminuido la fabricación de empesas por cuenta de La España Industrial porque se han tomado las medidas oportunas para mantenerla y aún acrecentarla aumentando los productos elaborados fuera de nuestros establecimientos en los talleres de fabricación que hilan y tejen por cuenta de la sociedad. Además se compran siempre que hay ocasión, empesas en crudo que se blanquean, se aprestan, se tiñen y se graban según la forma definitiva que se las quiere dar. Más, no por eso, dejan de hallarse desprovistos, con frecuencia, los almacenes del establecimiento general. Escasean a menudo, los semirretores, los elefantes casi siempre. Además los cuties de la fábrica de Sabadell se venden muy bien. De consiguiente la situación considerada bajo el aspecto del consumo, es muy buena y da excelentes indicios de lo que podrá ser cuando se haya montado la totalidad de la fábrica de Sans." Vegeu GUTIÉRREZ (1994), p. 60.

⁵⁵ Vegeu GUTIÉRREZ (1994), pàg 60. "...La demanda de elefantes continua siendo muy superior a nuestra producción. Así es que aguardamos con impaciencia el día que comiencen sus estrepitosos movimientos nuestros telares mecánicos. Por eso, también es más sensible el haber tenido que cerrar la fábrica de empesas de Sabadell que trabajaba este género. No solamente nos

falta un artículo de consumo diario, sino que tenemos enteramente improductivo por ahora un capital de 62.909 reales 27 maravedís en maquinaria y útiles y otro de 83.309 reales en terrenos y edificio, pagando además un censo en dos plazos de 4640 rs 26 mvs".

⁵⁶ MMEPM, Estados de jornales y gastos de la sección de tejidos de colores de Sabadell correspondientes a las 52 semanas de 1848. El nombre de telers que van treballar tot l'any va ser el següent: dues setmanes 50 telers, una setmana, 49 telers; 6, 48; 4, 47; 7, 46; 4, 45; 6, 44; 2, 43; 1, 42; 1, 41; 1, 40; 2, 39; 2, 38; 1, 37; 3, 36; 3, 35; 4, 33; 1, 32 i 1, 25 respectivament.

⁵⁷ El comte de Morella, mitjançant el coronel José Jofre, va enviar a diversos fabricants un comunicat semblant al que els germans Muntadas van rebre a Barcelona, del qual informava a Madrid el secretari interventor. Deia el següent: "Comisión del ejército real = hallándome plenamente autorizado por el excmo sr capitán general en jefe, conde de Morella, por recoger caudales por vía de préstamo, reintegrable a la par que garantido, espero se presentarán vs de sí o por medio de un apoderado en ésta, parándoles gran perjuicio en caso de inobediencia = D.g.m.a. = Susqueda 11 de septiembre, 1848 = El coronel graduado = José Jofre".

⁵⁸ BENAUL (1981a), p. 64.

Novament La España Industrial tornarà a Sabadell al final de la segona dècada del segle XX, per dedicar-se a la transformació de fibres especials de llana. Tanmateix, això s'escapa de l'àmbit d'aquest estudi.

BIBLIOGRAFIA

- Josep M. BENAUL BERENGUER (1981a): *Industrialització i moviment obrer a Sabadell, 1840-1868*. Estudi General. Col·legi Universitari de Girona, 1, p. 187-197.
- Josep M. BENAUL BERENGUER (1981b): "Notes sobre la industrialització (1780-1898)" *Arraona*, 12, II època, p.55-78.
- Josep M. BENAUL BERENGUER (1991a): *La indústria tèxtil llanera a Catalunya, 1750-1870. El procés d'industrialització al districte industrial de Sabadell-Terrassa*. Tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona.
- Josep M. BENAUL BERENGUER (1991b): «La llana» dins *Història econòmica de la Catalunya contemporània. segle XIX. Indústria, transport i finances*. Barcelona, Gran Enciclopèdia Catalana.
- Josep M. BENAUL BERENGUER (1993): "El riu Ripoll i la industrialització del tèxtil en el segle XIX". *Plaça Vella*, 40, juliol, p. 15-44.
- Josep BENET i Casimir MARTÍ (1976): *Barcelona a mitjans del segle XIX. El moviment obrer durant el bienni progressista (1854-1856)*. Barcelona, Curial.
- Enriqueta CAMPS CURA (1987a): «Industrialización y crecimiento urbano: la formación de la ciudad de Sabadell». *Revista de Historia Económica*, 1, p. 49-71.
- Enriqueta CAMPS CURA (1989): «Migracions i cicle familiar a Sabadell al segle XIX». *Arraona* (Sabadell), 5, III època, p. 9-20.
- Jaime CARRERA PUJAL (1961): *La economía de Cataluña en el siglo XIX*. Barcelona, Bosch, 4 vols.
- Josep FONTANA (1988): «La fi de l'antic Règim i la Industrialització 1787-1868» dins Pierre VILAR (dir.), *Història de Catalunya*, volum V, Barcelona, Eds. 62.
- M. Luisa GUTIÉRREZ (1994): «*La España Industrial*» 1847-1853. *Un modelo de innovación tecnológica*. Tesi doctoral en curs de publicació, Universitat de Barcelona.
- Miguel IZARD (1969): *La revolución industrial en España: expansión de la industria algodonera catalana, 1832-1861*. Mérida, Universidad de los Andes.
- Jordi MALUQUER DE MOTES BERNET (1976): «La Estructura del sector algodonero en Catalunya durante la primera etapa de la industrialización (1832-1861)». *Hacienda Pública Española*, 38.
- Joel MOKYR (1987): «La Revolución industrial y la nueva historia económica». *Revista de Historia Económica* (Barcelona), 2.
- Jordi NADAL (1985): *Catalunya, la fàbrica d'Espanya: un segle d'industrialització catalana, 1833-1936*. Barcelona, Ajuntament.
- G. RANZATO (1987): *La aventura de una ciudad industrial. Sabadell entre el antiguo régimen y la modernidad*. Barcelona, Península.
- Manel RISQUES (1988): «La insurrecció de Barcelona pel novembre de 1842. La seva dinàmica social». *Recerques* (Barcelona), 10, p. 93-113.
- Anntoni SERRA RAMONEDA (1989): *L'empresa: fonaments econòmics*. Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona.